

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 3

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

APRIL 2024

WWW.AJERUZ.COM

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING TASHKIL ETILISHI VA
MUSTAQILLIKKA ERISHISHIGA DOIR NORMATIV-HUQUQIY
HUJJATLAR**

Dastirov Davronbek Abrar o‘g‘li

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti talabasi

*O‘zbekiston Respublikasi
tashkil etilganligining 100 yilligiga bag‘ishlanadi.*

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston respublikasi tashkil etilishi haqida nazariy ma‘lumotlar beriladi. Mazkur maqola Respublikamizni barpo erishish yo‘lidagi qiyinchiliklar, bosib o‘tilgan yo‘l haqida ma‘lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: Turkiston, Xorazm, Buxoro, O‘zbekiston Respublikasi.

Joriy yil 27-oktyabrda O‘zbekiston respublikasi tashkil etilganligiga 100 yil to‘ladi. Mamlakatimiz respublika sifatida tashkil etilishi murakkab siyosiy jarayon bilan bog‘liq. Dastlab, 1918-yilda Turkiston general-gubernatorligi hududlarida Turkiston avtonom sovet sotsialistik respublikasi, 1920-yilda Xiva xonligi erlarida Xorazm xalq sovet respublikasi, keyinchalik Xorazm sovet sotsialistik respublikasi, 1920-yilda Buxoro amirligi erlarida Buxoro xalq sovet respublikasi va keyinchalik Buxoro sovet sotsialistik respublikasi tashkil etildi.

Ushbu respublikalar, Turkiston ASSRdan tashqari, mustaqil davlat sifatida xalqaro maydonda faoliyat yuritdi. RSFSR bilan siyosiy hamkorlik, iqtisodiy va boshqa bitimla imzolanib, ushbu hujjatlarda RSFSR ularni mustaqilligini e‘tirof etgan. Birgina Turkiston respublikasi RSFSR tarkibida bo‘lib, uning qonunchiligiga va hukumatiga bo‘ysunardi.

Barcha respublikalar o‘z oliy hokimiyat organlariga, davlat byudjetiga, saylab qo‘yiladigan rahbarlariga, huquq-tartibot idoralariga, konstitutsiya, davlat ramzlariga ega edi.

1924-yilda Turkiston, Xorazm va Buxoro respublikalarining oliy hokimiyat organlari – qonun chiqaruvchi organi – Markaziy Ijroiya Qo‘mitalari yagona respublikaga birlashish bo‘yicha qaror qabul qiladilar.

Ushbu uchta respublika sotsialistik rivojlanish yo‘lini tanlaydi va shu bois sotsializmni ilgari surayotgan 1922-yilda tashkil etilgan SSSRga murojaat etiladi, O‘zbekiston nomi ostida respublikani tashkil etish ushbu davlat oliy hokimiyat organlari bilan muzokaralar olib boriladi.

1924-yil 29-sentyabr – 2-noyabr kunlari V Butun Xorazm Sovetlari qurultoyi bo‘lib o‘tdi. Xorazm SSR tarixida bu so‘nggi Sovetlar qurultoyi edi. Mazkur qurultoyda

XSSR tugatilishi va yangi tashkil etilayotgan O‘zbekiston tarkibiga kirishga doir qaror qabul qilingan edi. Ushbu qaror quyidagi pozitsiyalarda ifodalangan edi:

“1. O‘zbek xalqining ishchi va dehqonlar ommasining ifodalangan umumiy irodasi ijrosi uchun o‘zbek xalqiga Xorazm Sotsialistik Sovet Respublikasi tarkibidan chiqish va yangi tashkil etilayotgan O‘zbek Sotsialistik Sovet Respublikasi tarkibiga kirish huquqi taqdim etilsin.

2. Turkman xalqining ishchi va dehqonlar ommasining ifodalangan umumiy irodasi ijrosi uchun turkman xalqiga Xorazm Sotsialistik Sovet Respublikasi tarkibidan chiqish va yangi tashkil etilayotgan Turkman Sotsialistik Sovet Respublikasi tarkibiga kirish huquqi taqdim etilsin.

3. Qirg‘iz va qoraqalpoq xalqining ishchi va dehqonlar ommasining ifodalangan umumiy irodasi ijrosi uchun qirg‘iz va qoraqalpoq xalqiga Xorazm Sotsialistik Sovet Respublikasi tarkibidan chiqish va yangi tashkil etilayotgan Qirg‘iz Avtonom Sotsialistik Sovet Respublikasi tarkibiga kirish huquqi taqdim etilsin.

4. Yangi tashkil etilayotgan O‘zbek Sotsialistik Sovet Respublikasi va Turkman Sotsialistik Sovet Respublikasining Sotsialistik Sovet Respublikalari Ittifoqiga kirishi zaruriy shart deb hisoblasin.

5. Mazkur vaqtdan boshlab Xorazm Sotsialistik Sovet Respublikasi tugatilgan deb hisoblansin”.

E’tiborli tomoni shundaki, Xorazm respublikasining ayrim mansabdor shaxslari Xorazmning qadimiy davlat ekanligini e’tirof etib, uni O‘zbek respublikasiga qo‘shish taklifini rad etib, xatto Moskvaga borib, SSSR rahbariyati bilan uchrashib, Xorazm mustaqil respublika sifatida saqlab qolish taklifini bildirgan edilar. Biroq. Ular bilan tushuntirish ishlari tashkil etilib, ular o‘z fikrlaridan voz kechganlaridan keyin va bu to‘g‘rida SSSR rahbariyatiga tushuntirish berganlaridan so‘ng, ular egallab turgan lavozimdan ozod etildi.

1924-yil 11-17-oktyabr kunlari Buxoro shahrida V Umum Buxoro Kengashlarining qurultoyi bo‘lib o‘tdi. Qurultoyda Buxoro yangi tashkil etilayotgan O‘zbek SSR tarkibiga kirishi belgilandi. Ushbu qarorning o‘ziga xosligi shundaki, unda “Buyuk O‘zbek Respublikasi”ni tashkil etish g‘oyasi mavjud edi. Xususan, unda quyidagi pozitsiyalar mavjud:

“I. ...

g) Oldingi buyuk o‘zbek madaniyatini tiklash maqsadida Turkiston, Buxoro va Xorazmning o‘zbek aholisi tarkibidan – Buyuk O‘zbek Sotsialistik Sovet Respublikasi, ushbu viloyatda yashayotgan tojiklardan Avtonom Tojik viloyati tashkil etilsin...

IV. O‘rta Osiyoda yashayotgan qozoq-qirg‘izlarning teng huquqliligi tan olinadi.

Turkman xalqi manfaatida Qurultoy Turkman Respublikasini tashkil etilishini maqsadga muvofiq deb hisoblaydi...

Yashasin Buyuk O‘zbek Respublikasi”!

Turkiston ASSR markaziy hokimiyat organi – Markaziy ijroiya Qo‘mitasi 1924-yil 17-sentyabrdagi sessiyada 3 ta respublikaning O‘zbek respublikasiga birlashuvini qo‘llab-quvvatlab, o‘zi ham ushbu respublika tarkibiga kirish taklifini yoqladi.

SSSR Oliy hokimiyat organi – Markaziy Ijroiya Qo‘mitasi 3 ta respublikaning oliy hokimiyat organlari qabul qilgan ushbu qarorlarini ko‘rib chiqib, 1924-yil 27-oktyabrda tegishli qaror qabul qiladi. Unda quyidagilar o‘z aksini topgan edi:

“SSR Ittifoqi Markaziy Ijroiya Komiteti mehnatkash xalqning erkin irodasini ifoda etishi oliy qonun ekanligini tasdiqlab, SSR Ittifoqi Markaziy Ijroiya Komiteti Prezidiumiga O‘rta Osiyoda tashkil etilayotgan yangi respublikalarni ushbu respublikalar Sovetlari qurultoyi qarorlariga asosan rasmiylashtirni amalga oshirishni topshiradi”.

Bu kun tarixda O‘zbekiston Respublikasi tashkil etilgan kun sifatida tavsif etiladi. SHu yilning noyabr oyida O‘zbekiston Respublikasi Inqilobiy qo‘mitasi tashkil etilib, uning vazifasiga 3 ta respublika oliy hokimiyat vakolatlarini o‘z zimmasiga olish va ta‘sis qurultoyini tashkil etish yuklatiladi.

1925-yil 13-17-fevralda O‘zbekiston hududi (3 ta sobiq respublika hududlari)da tashkil etilgan xalq noiblari Kengashlaridan saylangan delegatlar birinchi ta‘sis qurultoyda ishtirok etib, O‘zbekiston Respublikasi tashkil etilganligi to‘g‘risida qaror qabul qiladilar. SHuningdek, ushbu qurultoyda respublikaning birinchi rahbar organlari shakllantiriladi va uning a‘zolari, rahbarlari saylanadi.

Ushbu qurultoyda yangi takshil etilgan O‘zbekiston respublikasi SSSR tarkibiga kirishi to‘g‘risida ham qaror qabul qilinadi.

1925-yil 13-may kuni O‘zbekiston respublikasi SSR tarkibiga kirdi va 1991-yil 31-avgustga qadar ushbu Ittifoq doirasida faoliyat yuritdi.

Ushbu yillar davomida O‘zbekiston respublika boshqaruv shaklini rivojlantirib, o‘z konstitutsiyasi, davlat ramzlari, davlat byudjetiga ega bo‘lsa ham qator masalalarda SSSR rahbar organlari qabul qiladigan qarorlarga bog‘liq bo‘lib qoldi, qator masalalarda mustaqil siyosat yurita olmas edi. Natijada mamlakat asosan paxtachilik sanoatiga ixtisoslashtirilgan agrar respublika sifatida mashhur edi. Ayniqsa, XX asr 30 yillaridagi qatog‘onlar respublika siyosiy elitasi, siyosiy etakchilari, ma‘rifatparvarlarining yo‘q qilinishiga olib keldi va ushbu siyosiy tuzilma to‘g‘risida salbiy xulosa shakllanishiga sabab bo‘ldi.

1991-yil 31-avgustda O‘zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi Oliy Sovetining 1990-yil 20-iyundagi ikkinchi sessiyasida “Mustaqillik deklaratsiyasi” qabul qilindi. Ushbu deklaratsiyaning quyidagi bandlari ahamiyatlidir:

“4. SSSR Oliy Soveti qabul qiladigan qarorlar O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasiga muvofiq O‘zbekiston SSR Oliy Soveti tomonidan tasdiqlanganidan keyingina O‘zbekiston SSR hududida kuchga ega bo‘ladi.

5. O‘zbekiston SSR davlat hokimiyati vakolatiga O‘zbekiston SSR ichki va tashqi siyosatiga tegishli barcha masalalar kiradi.

...

10. O‘zbekiston SSRning qonun chiqaruvchi hokimiyati O‘zbekiston SSR davlat mustaqilligini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan qonunlarni ishlab chiqadi. O‘zbekiston SSRning siyosiy va iqtisodiy sistemalari tarkibini va qurilishini belgilaydi.

11. O‘zbekiston SSR Oliy Soveti umumxalq muhokamasi asosida demokratik huquqiy davlat tuzishga qaror qilganini bildiradi, O‘zbekiston SSRda yashayotgan barcha millat va elatlarning qonuniy siyosiy, iqtisodiy, etnik, madaniy huquqlariga hamda ona tillari rivojlantirilishiga kafillik beradi”.

1991-yil 31-avgust kuni respublika parlamenti mashhur 336-XII-son qarorini qabul qiladi. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida”gi qonuni mamlakatni SSSR tarkibidan chiqarib, mustaqil ichki va tashqi siyosat yuritishiga zamin yaratdi. Qonun 1-moddasi bilan “O‘zbekiston Respublikasi, o‘z tarkibidagi Qoraqalpog‘iston Respublikasi bilan birga mustaqil, demokratik davlatdir”, - deb e‘lon qildi.

2-moddasida esa “O‘zbekiston Respublikasining xalqi suverendir va u respublikada davlat hokimiyatining birdan-bir sohibidir. U o‘z hokimiyatini ham bevosita, ham vakillik idoralari tizimi orqali amalga oshiradi”, - deb ko‘rsatilgan.

2023-yil 30-aprelda bo‘lib o‘tgan referendum yakunlariga ko‘ra unda ovoz beruvchilar ro‘yxatiga kiritilganlarning 84,51 foizi ishtirok etdi va ularning 90,21 foizi “Siz “O‘zbekiston Respublikasi Konsitutsiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy Qonunini qabul qilasizmi?” degan masalaga “Ha” deb yoqlab ovoz berdi. Referendum yakunlariga asosan Markaziy saylov komissiyasining 2023-yil 1-maydagi qarori bilan Konstitutsiya qabul qilingan deb hisoblandi.

Konstitutsiyaning birinchi moddasida “O‘zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat”, - deb qayd etilgan. Barchamiz uchun bu ahamiyatli pozitsiya. Bu pozitsiya mamlakat aholisining manfaatlarini to‘liq ifodalaydi.

Shunday qilib, O‘zbekiston Respublikasini tashkil etish uchun bundan yuz yil ilgari 3 ta respublika (2 ta mustaqil v 1 ta avtonom respublika)ni birlashtirish choralari ko‘rildi: ularning oliy hokimiyat organlari qarorlari qabul qilindi, xalq vakillarining ta‘sis qurultoyi tashkil etildi, unda zarur deklaratsiya va rezolyusiyalar qabul qilindi. 1925-yilda tashkil etilgan O‘zbekiston Respublikasi 4 yillik respublika boshqaruv tajribasiga ega bo‘lgan respublikalar birlashuvidan paydo bo‘ldi va SSSR tarkibiga kirib. Qator masaalarda o‘z mustaqilligini yo‘qotdi. 1990-yilda boshlangan mustaqil siyosat tomon harakatlar natijasida 1991- yil 31 avgustda respublika o‘zini mustaqil deb e‘lon qildi.

O‘zbekiston respublika boshqaruv shakli tajribasiga ega, biroq ushbu tarix davomida hali o‘rganilishi zarur bo‘lgan ko‘plab hujjatlar mavjud. Ayniqsa, 1924- yil oxiri va 1925-yil boshida tashkil etilgan O‘zbekiston Respublikasi Inqilobiy qo‘mitasi faoliyati, hujjatlarini o‘rganib chiqish muhim. Aynan ushbu hujjatlar O‘zbekiston respublikasining asoslarini yaratishda muhim o‘rin tutgan.

Respublika boshqaruv shakli ushbu yuz yil davomida rivojlanib bordi, va bugun “Yangi O‘zbekiston” doirasida yangi rivojlanish bosqichiga chiqmoqda. Bu bosqich siyosiy qarorlarda o‘z aksini topmoqda.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Rezolyusii V Kurultaya Xorezmskoy SSR / S‘ezdi Sovetov v dokumentax. 1917-1936. – M., Gosizdat. T.7. 1965. S. 17-36, S. 35-36, 39-78. // Tarj. A.Samedjanov.
2. Postanovlenie Sentralnogo Ispolnitelnogo Komiteta “O razmejevanii sovetskix respublik v Sredney Azii i o vxojdenii v Soyuz SSR Uzbekskoy Sovetskoy Sotsialisticheskoy Respubliki i Turkmenskoy Sovetskoy Sotsialisticheskoy Respubliki”. 27 oktyabrya 1924 g./ Sobranie zakonov i rasporyajeniy Raboche-Krestyanskogo Pravitelstva SSSR za 1924 g. № 1-30 (otdel pervyy), № 1-8 (otdel vtoroy). — M., 1924. C. 255. // Tarj. A.Samedjanov.
3. O‘zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi Oliy Sovetining 1990 yil 20 iyundagi ikkinchi sessiyasida qabul qilingan “Mustaqillik deklaratsiyasi”// <https://lex.uz/docs/185391>
4. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to‘g‘risida”gi qonuni// [https://lex.uz/docs/127899?](https://lex.uz/docs/127899?ondate=31.08.1991%2000#128135)
ondate=31.08.1991%2000#128135
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining 2023 yil 1 maydagi “2023 yil 30 aprelda o‘tkazilgan O‘zbekiston Respublikasi referendumining yakunlari to‘g‘risida”gi **1245-son qarori**//saylov.uz
6. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy Qonuni, 01.05.2023 yildagi O‘RQ-837-son

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
3-son

Nashr qilingan sana: 30.04.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172